

הישיבה השלוש-מאות-ושבע של הכנסת השמינית

יום שני, כ"ג סיון תשל"ו (21 יוני 1976)
ירושלים, הכנסת, שעה 16:04

א. מסמכים שהונחו על שולחן הכנסת

מוזכר הכנסת נ. לורך: לקריאה ראשונה, מטעם הממשלה: חוק העתי-הנני מתכבד לפתוח את ישיבת הכנסת. רא-שונה נשמע הודעה על המסמכים שהונחו על שולחן הכנסת.

מוזכר הכנסת נ. לורך: ברשות יושב-ראש הכנסת, הנני מתכבד להודיע כי היום הונחו על שולחן הכנסת:

לקריאה ראשונה, מטעם הממשלה: חוק העתי-הנני מתכבד לפתוח את ישיבת הכנסת. רא-שונה נשמע הודעה על המסמכים שהונחו על שולחן הכנסת.

לקריאה שנייה ולקריאה שלישית: חוק פסיקת ריבית (תיקון), תשל"ו-1976; חוק העזרה המשפטית למדינות זרות (תיקון מס' 3), תשל"ו-1976 - שחורו מוועדת החוקה, חוק ומשפט.

לדיון מוקדם: חוק הפיקוח על חקיקת-משנה, תשל"ו-1976 - מטעם חברת-הכנסת ידידיה בארי.

ב. שיבוש הלשון העברית בדיבור. בפומבי ובכלי התקשורת וחובת חברי הכנסת *

1. דיון

אותנו הרמב"ם לאמור: "אל תדברו בלעגי שפה, דברו במבחר הלשון". אין ספק שלשון צחה ומבטא נכון הם סגולה בדוקה לבהירות המחשבה, ובייחוד להגברת ההבנה. במשלי נאמר: "לשון חכמים תיטיב דעת".

אנחנו עשויים להבין איש את רעהו יותר אם שפתנו תהא ברורה יותר ומדויקת יותר, והגיית או-ר תיחיה ומילוליה - במבטא ובניקוד נכונים.

בעיית השיבושים והעיוותים בלשון העברית היא בעיה של כל המדברים בה, בבית-האולפן, ברחוב, באמצעי התקשורת ובאמנות הבמה. אך-חומרה ית-י רה נודעת ממנה לגבי הכנסת, כיוון שהכנסת היא דוגמה שלומדים ממנה או מחקים אותה. שגיאות לשון היוצאות מפי שרים וחברי הכנסת לא זו בלבד שצורמות אונם של תלמידי-חכמים, אלא שהן בב-חינת חטאת הרובצת לפתחם של סתם בני-אדם.

היו זמנים שבכנסת ישבו קנאי לשון, והם היו מעירים ומתקנים לכל מי ששוגה בדיבור או בני-סוח, ומפני מוראם נזהרו הכל בלשונם תקפידו ל-דבר עברית צחה ומתוקנת, דבר דבור על אופניו. אך כבר אז היו שהסתייגו מדרך זו של הערות הגור-מות לקיטוע חוטי המחשבה, ואין איפוא טעם לחזור לאותה דרך.

אבל בשנים האחרונות הותרה רצועת הלשון לגמ-רי, ואין דורש ואין מבקש. יש דוגמאות למכביר, שמקצתן העלה חברת-הכנסת ליון בדבריו.

היו"ר י. ישעיהו: חברי הכנסת, הנושא העומד לדיון היום הוא: שיבוש הלשון העברית בדיבור בפומבי ובכלי התקשורת וחובת חברי הכנסת. הכנסת החליטה לקיים דיון בנו-שא הזה על-פי הצעתו של חברת-הכנסת שלום לוין. ברשותכם אומר לחברת-הכנסת לוין פעמיים יישר-כוח: (1) על שזכה לקבל מן האוניברסיטה העברית תואר "דוקטור לפילוסופיה" בעד עבודת מחקר בנושא "עי-צוב האופי המוסרי והכשרת המורים לחינוכו". עבודת מחקר זו היא עשה תוך כדי כהונתו ועבודתו בכ-נסת, בלי להיעדר משיבות המליאה והוועדות שהוא חבר בהן, וגם תוך כדי מילוי תפקיד בכיר בהס-תדרות המורים. (2) על שיוזם והציע לדון בבעיה המובאת היום לדיון, שרבים מדברים בה בדאגה אבל שום איש לא רצה להיחשב תמהוני ורחוק מן הבע-יות האקטואליות הבערות בבואו להעלות נושא תר-בותי רוחני כזה לדיון בכנסת כאחד הנושאים הח-שובים והרציניים.

כי השגיאות, השיבושים, העיוותים והעילוגים בל-שון הדיבור ובמבטא העברי שלנו הולכים ומתרבים, הולכים ומשתרשים. הדבר פוגע ופוגע בכבודה של הלשון העברית, שפת מורשתו וחכמתו של עם יש-ראל, שעל תחייתה תפארתנו, והיא אחד היסודות של זהותנו הלאומית.

יתר על כן, דיבור צולע ומבטא משובש משב-שים את נתיבות ההבנה. הנביא ישעיהו מזכיר לגנאי עם... גלעג לשון אין בינה". לא בכדי הזהיר

חוברת ל"ג, ישיבה ש"ז

— שיבוש הלשון העברית בדיבור בפומבי ובכלי התקשורת וחובת חברי הכנסת (דיון) (ישעיהו, לוי) —

כיקה הלאומית וכשפה המקשרת בין ההווה לעבר והמגשרת אל העתיד. שיבוש הלשון העברית אינו ליקוי טכני אלא פגם המשאר צלקת בזהות ועיות הפרצוף הלאומי.

בעבר נתווכחו סופרים והוגי דעות ביניהם: מר-חיבין לשון בכונה או אין מרחיבין? ואם תמצי לומר הן — כיצד? בבת אחת או לשעירים? מבפנים, מתוך הלשון גופה, או גם מבחוץ, משאר לשון-נות, ומי ומי המרחיב? הבלשן או האמן היוצר? ואחד-העם וביאליק ז"ל נחלקו בדעותיהם בתשובתם לשאלות אלו. אחד-העם יעץ "סלסלו את המחשבה והיא תרומם את הלשון" וביאליק טען "שרשאי כל אדם לתבוע שתהא לשונו מושיטה לו בקנה וכלי-אחר-יד את כל אותם השמות, התארים והפעלים וכו', שכוללים לפחות מושגים פשוטים ומצויים, בני יום-יום, משותפים לכל חי מדבר ונצרכים בכל שעה ובכל רגע".

אפשר לקבל שלשון החפצה חיים מתרחבת אף שלא בהתאם לכללי הדקדוק, כי עליה לשמש כלי-שרת לבני-אדם חיים, אך קריינים בראדיו ובטלוויזיה משבשים את מבני הלשון ומדלדלים צורותיה לא לשם הרחבה. למען האמת עשירות ואף גויה לשון אינם באוצרה הכמותי, שאפשר להעשיר אותה בכונה במעט כשרון פילולוגי וטוב-טעם, אלא בצור-רתה ובמעשי מרכבה שלה ובצירופיה. כל המולול במבנים ובצורות אלו ומוציא אותם מן השימוש — מדלדל את הלשון, מקשה את הבנת משמעויותיה הדיקות וגוור עליה שממון, וממילא אינו מרחיבה ואינו מעשירה ואינו מסייע להתפתחותה. התופעה שאנו נא-קלים בה, שפרנסי ציבור, חברי כנסת, מרצים באוניברסיטאות וקריינים בראדיו ובטלוויזיה משבשים את מבני הלשון אינה תוצאה של הרחבה ופיתוח אלא של דילדול מתוך זילול במטבע הלשון ואף מתוך חסרון ידיעה.

בדברי כנסת, בכ"ז בטבת שנה זו, קבלתי על "בני צרויה" ו"בני שוויה" שהשתלטו אצלנו על הב-מות ועל הדוכנים. הם אינם מרחיבים ולא מעשירים אלא משבשים, ואף בתחום זה שרירי וקיים הכלל על דאטפת-אטפור. "בני צרויה" — המכירים, מטי-לים, מגיעים ומציעים, בצירה, דחקו מן השימוש את הפתח, והנה קמו עליהם "בני שוויה" והם מנשלים את הצירה והנחתה בלשון, ולדידם על כן מכירים, מגיעים, מניחים, בשווא דווקא, ועל "בני שוויה" מסתפקים בנישול הפתח — הם עולים גם על ה"שורוק" שלפני אותיות "בומף". אם לא תהא שמירה על ה"קרן הקיימת" שבלשון, על צורותיה ומבניה ותנועותיה — לא תהא חסינות לשום צורה ולשום מבנה, ולשונו העברית, שמורים וחלוצים עמלו על החייאתה, תצטמק ותאבד סגולותיה וחיינה. תופעה זו של מיעוט דמותה של הלשון ודילדול צורותיה משר-לה בעיני למחלת הסארקומה, המורכבת מתאים הדוי-מים כולם כאחד ואינם נבדלים זה מזה, והמדובר בגידול ממאיר המסתנן ומסכן את החיים. גידולי-פרא כאלה הם "ביטול היש" כביכול לשם הקיום, במקום "יש מידות טובות" — "קיימות".

אשר על כן, יזמתו של חבר-הכנסת לוי היא דבר בעתו ובמקומו, ותכליתה להעיר ולעורר לבי-קורת עצמית, שכל אחד יפשפש בלשונו ויתקן די-בורו. "מרפא לשון עץ חיים".

רשות הדיבור לחבר-הכנסת שלום לוי, לפתוח את הדיון.

שלום לוי (המערך):

אדוני היושבר-ראש, עמיתי חברי הכנסת. הרשה נא לי, אדוני היושבר-ראש, להודות לך על שהאצלת לי ברכה בממה נישאה כדוכן הכנסת. הרשה נא לי לקדם בברכה את אורחי הכנסת הנכבדים, אורחים שנודמנו לדיון הזה והם חברי האקדמיה ללשון ומש-לחת מטעם הסתדרות המורים.

עמיתי חברי הכנסת, בכ"ז בטבת שנה זו הע-יתי הצעה לסדר-היום לדון על הנושא: "שיבוש הלשון העברית בדיבור בפומבי ובאמצעי התקשורת וחובת חברי הכנסת", והיום נתכנסנו לערוך דיון זה. סימן טוב הוא לכנסת ישראל שהתפתחה מטרדותיה הדוחקות וממצוקותיה הבעורות לדיון באמצעים ודרי-כים לשמירה על ייחודה, עצמיותה ורוחה של לשון חיתונה.

בפתח הדיון יש ליישב שתי קושיות: (1) מה הרע ששפה מדוברת וחיה פורצת גדרות וחורגת מכ-ללי הדקדוק? האם אין ב"שיבושי הלשון" ביטוי להתפתחות ולהתרחבות, שהן סימן לבריאות הלשון? (2) האם ייתכן לפקח על לשון חיה? האם יש בכוחן של ממשלות או אקדמיה או חברי כנסת לשמר לשון חיה?

נועם חומסקי, שבחן שאלת הלשון והתקשורת הא-נושית כמו בילוג המסתכל בריקמה חיה, גרס שה-לשון היא נכס ביולוגי של הנפש האנושית. לדעתו נקבעות התכונות האוניברסאליות של הלשון באורח גנטי. היכולת לקבוע תחביר ולהציב מלים במשפטים נבונים ניתנת לאדם מזידה, אך הלשון, כשהיא בלא לחיים, מתנהגת כמו גוף מתנועע וחי. חלקים ממנה משתנים על-ידי פעילות שאין לה קץ. מלים חדשות מומצאות ומוצאות מקומן. מלים ישנות מש-נות מובנן או מאבדות משמעותן המקורית. דרכים חדשות של חתינות מלים ומשפטים מתגלות או נע-למות ושוב מתגלות. לשונות אינדיבידואליות מוקי-נות ונראות מתות, אך קמים להן אצאים. על אף האמור לעיל קיימים בלשון מבנים וצורות שבלע-דיהם הלשון מתנוונת ומצטמקת ומתגלגלת לבריבור או לציפצוף הוזריר. דברים אלה אמורים בלשון מוש-רשת ומנוחלת באורח טבעי מאם לילדה, על-אחת-כמה-יכמה יש להיוהר בלשונו הלאומית, שהיא מבי-חינה היסטורית רך שנולד מחדש, והיא זקוקה עדיין לחיתול ולטיפול, לקינון ולחיסון.

הלשון העברית, הדיבור בה והנחלתה לפוריי העם הם חלק חשוב מן האידיאל הלאומי שלנו, שמי-מושן תלוי במידה רבה בדיצון ובאמונה ובאהבה. הלשון העברית היא אידיאל לא כשפת התקשורת הי-טכנית בלבד אלא כשפה שקלטת ושמרה בתוכה את כל הזעזועים והחוויות והרטטים של המחשבה והפסי-

אזין לנאומים ולהעיר באורח פרטי ובמישרין לחברים על שיבושי הלשון שנכשלו בהם בנאומיהם בכנסת. אולי אף יש מקום —

מנחם בגין (הליכוד):

תזכיר את ה"את". יש לנו את הכוח.

שלום לוי (המערך):
 אגיע לזה.

מנחם בגין (הליכוד):
 יש מי שעוסק בזה. זוד ניב הוא איש מצויין.

בעקבות גידולי־פרא בא טישטוש החושים, הגורם העדר הבחנה בין זכר לנקבה בנקיבת המספר ו"עירבוב היוצרות", כגון בשימוש "במידה", שלא במידה, במקום שמתכוונים ל"אם".

שלום לוי (המערך):
 יש צורך במנגנון, לא באיש יחיד.
 — אולי אף יש מקום לקיים שיעורים לתקנת הלשון.

ועל כל אלה מצטרפת "אתיקה" מופרזת. רבי עקיבא היה דורש כל ה"אתין" שבתורה, אך ה"את" המצטרפת ל"יש לי" ול"אין לי" אינה נדרשת אלא לגנאי.

אני מציע שהכנסת תדרוש מן האחראים לכלי התקשורת —

דוגמה נוספת, ובה אסתפק, היא הגיית האות-יות. באסיפת הייסוד של הסתדרות המורים בשנת תרס"ג הוחלט לאמץ את המבטא הספרדי מפאת ציל-צולו הנעים לאוזן. אנו זנחנוהו לחלוטין ואיננו מבחינים כבר בין ע' ל-א'. אבל בזה לא נעצר הדבר. הגיעו הדברים עד כדי כך שדוברים מעל הבמות ומעל הדוכנים אינם מבחינים בין ה' ל-א'.

דוד קורן (המערך):

אין שליטה עליהם.

רבותי, עלינו לראות את התקלה, את הדילדול ואת הכיעור שבשיבוש הלשון בדיבור בפומבי, ולמלא את חובתנו ללשונונו. מובן שלא עלינו בלבד מלאכת השמירה על תקנת הדיבור העברי, אך אין ספק שאין אנו רשאים להיפטר ממנה.

שלום לוי (המערך):
 איננו דנים בטלוויזיה אלא בתיקון שיבושי הלשון בעברית.

ידידה בארי (הליכוד):

חברי הכנסת קורן, דנים ברצוי ולא במצוי.

מנחם בגין (הליכוד):

העברית היא רק ב"רגע של סררית".

בית-הספר העברי וגן-הילדים, שהפליאו לעשות בהחייאת הלשון העברית ובנטיעתה בפייהם של רב-בות ומאות אלפי עולים, חייבים לבחון היטב את שיטות ההוראה שנקטו ולגלות את הפגמים שבישיטות אלה. כי מדוע לא הצליחה השיטה שנקטו? ממורי ישראל נדרש גם מעל הבמה הזאת לעשות מאמץ מיוחד כדי לבצר את הקוצים מכרם הלשון, יש לצפות כי מורים וגננות בישראל יחושו את-ריותם המיוחדת לדיבור העברי הנכון. הם הוצבו על משמרת ההוראה כדי ללמד לתלמידיהם חשוב ודבר כהלכה, וכל שיבוש שלהם מתפשט פי ארבעים ופי תמישים, ואין כפרה להונחה בתחום זה. אולי יקומו מורים ועמם סופרים ואורחים מן השורה ויתאגדו להגנה על ייחודה של לשוננו ועל גויה. כמו כן אני מפנה מעל במה זו קריאה לצבא הגנה ליש"ר ראל שישגן גם על הלשון העברית, "שיגן על שלו מפניו", כדבר המשוררת רחל, ויימנע מקיצורים בש"פע ומחידושי לשון ברימוס צבאי, שהם אולי יפים למשמעת בצבא, אבל משחיתים את הלשון העברית.

שלום לוי (המערך):

— אני מציע שהכנסת תדרוש מן האחראים לכלי התקשורת להקפיד בבחירת כתבים וקריינים, שלא כל "מללי וגללי" יעתיקו עלינו מלשונו וממבטאו. לדעתי יש לתבוע מקריינים ומכתבים ידיעת הלשון ותחושת סגולותיה, זככלל זה הגייה נכונה של כ"ב אותיותיה, ולפחות של ח"י מהן.

ולבסוף יש לתבוע מן הטלוויזיה, ממדיום רב-עוצמה זה המוחזק בכוח חוק המדינה ומתקציביה, תשומת-לב ותרומה מיוחדת לעניין זה של השפה העברית. מדוע לא תקבע הטלוויזיה מדור לעברית מתוקנת? מדוע לא תנהיג שיעורים לעברית כהלכה?

אדוני יושב-הראש, עמיתי חברי הכנסת, הגיעה העת שנעשה ללשונונו, נשמור על ייחודה ונטפח גויה, והיא תשרה את חינה עלינו.

מנחם בגין (הליכוד):

הצעה לסדר.

הי"ד י. ישעיהו:

בבקשה.

מנחם בגין (הליכוד):

אני מציע, אדוני היושב-ראש, שיקרל נאווו של חברי הכנסת לוי יופצו במשרדי הממשלה, ולא להוציא מכלל זה את משרד ראש הממשלה.

ולבסוף, עמיתי חברי הכנסת, אחזור אל עצמנו. אל נפטור את עצמנו מחובתנו לדבר עברית נכונה. אל נפטור את עצמנו מחובתנו לייצג את שולחינו בדיבור עברי נכון וברור, נאמן למקורותיו ומעולה בחינה. לפיכך הנני מציע שורה של הצעות, שאולי יש בהן משום תיקון כלשהו למצב הגרוע שניסיתי לתאר אותו.

אני מציע שהכנסת תקים שירות-עזר מיוחד לתקנת הלשון המדוברת על דוכנה. יש להעמיד לרשות חברי הכנסת יועצים שידריכום בהכנת נאומיהם, כמו כן יש להקים בכנסת מנגנון שמתפקידו יהיה לה-

הי"ד י. ישעיהו:
 אנו מדפיסים פרוטוקול סטנוגרפי וכל הרוצה בו יכול לקבל.

חברת ל"ג, ישיבה ש"ז

— שיבוש הלשון העברית בדיבור בפומבי ובכלי התקשורת וחובת חברי הכנסת (דיון) (ישעיהו, בארי, גרוסמן, בגין) —

חין בין גיורת חסרי פ"ג לבין גיורת נחי ע"ו ורע"י, עם כל השתממע מכך, ואם אין יודעים כי אחרי הברה פתוחה, תנועה גדולה או שוואינע אין דגש קל באותיות בגד כפת? הלא ההטיה "מקימים", "מרי" מים" ו"מכינים" היא נכונה, ואילו את הפועל "גזח" מטים בבניין הפעיל הן מניח, מניחים והן, במש" מעות שונה, מניח, מניחים. וכלום את הכלל שתנועה גדולה, הנמצאת לפני הברה מוטעמת, נעשית שוואינע נע משווה הנגינה, יודעים הם? הואיל והתשובה היא שלילית, מה פלא שאין מטים כהלכה שמוטע-עצם בסמיכות — גזרות החזית, דרגי ממשל, שמלות נשף וכ"ו?

ומה בדבר הכלל שלפיו "ו" התיבור מנוקדת בקמץ לפני הברה מוטעמת? אם אין יודעים כלל זה, כיצד יידעו כי יש לומר עשרים ושש, שלשים ושבע, ארבעים ותשע, נערה ונער, חלון ודלת וכיוצא באלה? ואם אין מכירים בכלל שלפיו "ו" התיבור, בבואה לפני אותיות "בומף" ולפני שוואינע, נעשית שורוק — כיצד יידעו לומר היום ומחר, שלשים ושמונה, בבית-הספר ובבית? גם דוגמאותיו הנוספות של חבר-הכנסת שלום לוי: "שלשים ושתיים אלף גיחות", "שתיים-עשרה טון", "הנגי מתחטב להגיש הצעה", נוב-עות כולן מבורות דקדוקית.

אלה הם מקצת הכללים שידעתם היא תנאי בל יעבור — *conditio sine qua non* — לדיבור שפה תקינה.

חייקה גרוסמן (המערך):

ומה פירוש המלים הללו?

ידידיה בארי (הליכוד):

תנאי שבלעדי אין.

מנחם בגין (הליכוד):

גם אבותינו השתמשו בלאטינית. "פרהסיה" זו מילה לאטינית.

ידידיה בארי (הליכוד):

ברם, אם נתון יומי נכבד ובעל יוקרה ראה לב-כון ליתן ביום 16 בנובמבר 1975 פירסום למאמר מפרי עטו של אחד מסופריו הקבועים, ובו מוציא הלה את קצפו על החסכון שאנו נוהגים בשימוש בשפת האשפתות, בלשון העברית — מה הפלא שמ-זוללים בכללי הדקדוק?

חברי הבית, מה ניתן לעשות כדי למנוע המשך ההתדרדרות וכדי להביא לתיקון המצב?

1. בראש ובראשונה יש להביא לשינוי היחס של הציבור, על כל שכבותיו, אל דיבור בלשון תקינה, תוך פיתוח הכרה בנחיצות הדבר ובחשיבותו. אחת התופעות המוזעות היא השאלה המושמעת מדי פעם: "so what? — אז מה — אם אין כללי השפה נש-מרים? שבעה-עשר או שבע-עשרה, עט וספר או עט וספר, מה זה חשוב, העיקר שמבינים."

2. יש לעשות את הדיבור בעברית תקינה לעניין של יוקרה. אין כחברה הישראלית, שהיוקרה ממלאת בה תפקיד כה חשוב. אם אישים בולטים כתכרה

(קריאה: כבוד היושב-ראש, אתם מוציאים פרוטוקול בלי ניקוד.)

רשות הדיבור לחברי-הכנסת בארי, ואחריו לחברי-הכנסת נבון.

ידידיה בארי (הליכוד):

אדוני היושב-ראש, כנסת נכבדה, חוששני שאילו ראה חברי-הכנסת שלום לוי לנכון ולטוב לפניו לה-ציע לדון, במסגרת הנושא החשוב שהעלה, ב"תש-בושי הלשון העברית" במקום ב"שיבוש הלשון העב-רית", לא היה מקום לבוא אליו בטרוניה בשל כך. שהרי בשנים האחרונות חדלנו במדינת ישראל למלא תפקידים ולפעול — החילוני "מתפקדים"; חדלנו להח-זיק — החילוני "מתחזקים"; חדלנו להפעיל — החי-לוני "מתפעלים"; חדלנו לחקור — החילוני "מתח-קרים"; חדלנו לשאול או להציג שאלות — החילוני "מתשאלים". אולי זו הזדמנות נאותה להציע לך, אדוני שר החינוך, ל"תשאל" ול"תחקר" את עמיתך, השר שלמה הלל, כיצד "מתפעלת" ו"מתחזקת" מש-טרת ישראל את מדור "התשאל והתחקר" שלה — יש מדור כזה במשטרת ישראל — וכיצד "מתפקד" מדור זה.

אדוני היושב-ראש, בלשון העברית מצויה גיורת המרובעים, פעלים ששרשם מורכב מארבע אותיות: כרסם, ערבב, לבלב, פרנס, גלגל, תרגם, תרגל ועוד. פעלים אלה ניתן להטות בפעל, בפעל ובהתפעל. כבניינים אחרים אין הם מופיעים, אך מה עושים בהשפעת המתירנות, המכלה בנו כל חלקה טובה? מוסיפים באופן מלאכותי את האות "ת" לפעלים ששר-שם הוא בן שלוש אותיות, והנה לכם מערכות ה"מת-פקדות" כראוי, הואיל והן "מתחזקות" ו"מתופעלות" כהלכה על-ידיק בניה של האצולה הישראלית הח-דשה, שלהחזיק ולהפעיל — למטה מכבודם. העם הי-ישוב בציון כבר ממתין בקוצר-רוח ובכליון עיניים ליום שבו לא עוד תלביש אם את ילדיה אלא תתלבש אותם. פועל לא ייאלץ עוד להרכיב מכונה אלא יתרכב אותה, וכך גם יוכל להימנע מן הצורך להש-לים את עבודתו; הוא יתשלם אותה. התפתחות זו אף תביא למניעת שביחות והשבתות, כי הרי לא יש-בתו ולא ישביחתו, לכל היותר יתשבתו עבודה. על יופיה הפונטי והצורני של עברית זו למותר להרחיב הדיבור.

המתירנות הלשונית אינה אלא בורות דקדוקית. בורות זו נעוצה, לעניות דעתי, הסיבה העיקרית, לא הבלבדית, לשיבושי הלשון שאנו מקוננים עליהם. אדוני השר, יש לבחון מדוע נכשלת הוראת הדק-דוק העברי בבית-הספר, ומדוע מאז היות המדינה-ברך ועד עצם היום הזה נמנה מקצוע הדקדוק הי-עברי עם שלושת המקצועות שתלמידינו כה מתקשים בהם. המקצוע מעניין, מבוסס על כללים הגיוניים, ואף-על-פי-כן... ייאמר מיד: בלא ידיעת הכללים אין כל סיכוי לעקירת השיבושים.

ככלות הכל, כיצד יידעו "בני הצרויה" ו"בני השויה" — כתיאורו של חברי-הכנסת שלום לוי — כי אין לומר מְכִירִים או מְטִילִים, מְכִירִים או מְטִי-לִים אלא מְכִירִים או מְטִילִים, אם אין יודעים להב-

— שיבוש הלשון העברית בדיבור בפומבי ובכלי התקשורת וחובת חברי הכנסת (דיון) —
 (בארי, ישעיהו, נבון) —

יצחק נבו (המערך):

אדוני היושב-ראש, חברי כנסת נכבדים, התלבטתי, אבל החלטתי שלא לקרוא את נאומי מן הכתב, אפילו לא ביום זה ובדיון זה. אינני נוהג לקרוא נאומי בכנסת מן הכתב. אבל היום, לרגל הדיון על שיבוש הלשון, אחזו בי חיל ורעדה. היום בוודאי יעקבו אחרי כל מי שיעלה על זיכון זה ויאמרו: הנה בא היהודי לדבר על שיבוש הלשון, והוא עצמו טועה ושוגה. לא לבשתי את בגדי השבת שלי לצורך דיון זה. אני חושב בכלל שמוטב שבכנסת יינשאו נאומים בעל-פה ולא מן הכתב. יש מקומות בעולם שזהו חוק. אינני מציע חוק בכנסת, אבל רצוי שנוהג זה יהיה גם בכנסת.

עורך "דברי הכנסת", ידידנו נבי, אם יקרא את הסטנוגרמה בסוף הישיבה, יואיל בטובו להעיר לי על כל שיבושי הלשון שאני לבטח עתיד לעשות בנ-אומי זה.

בהזדמנות זו אני רוצה לשלוח ברכה לעורך "דבר-הכנסת", מר ירד נבי, על המלאכה הנקייה שהוא עושה בתחום זה. הוא עורך דפים נאים והוא מסב את תשומת-לבו של חברי הכנסת לטעויותיהם באופן עדין מאוד, לדעתי עדין מדי. הייתי מודה לו אילו היה מפנה תשומת-לבי לטעויות שלי. אינני חושב שיש מישור נקי מזה.

הואיל וקודמי, חברי-הכנסת בארי, כבר עשה זאת — אני פטור מכך, אבל בכל זאת ברצוני להצטרף לברכות לחברי-הכנסת שלום לוי.

אשר למונחים של צה"ל, הרי במידה שאני יודע, רובם, או כמעט כולם, מקבלים אישור של האקדמיה ללשון העברית. לפעמים האקדמיה עצמה היא המציעה את החידושים. לדוגמה: המונח "אחוקה" או "תחוקה". במקרה זה יש הבחנה ברורה מה היא אחוקה ומה היא תחוקה. אין זה כפל מלים. המלה "אחוקה" פירושה טיפול מונע ותיקונים, בעוד שה-"תחוקה" פירושה סך כל ההספקה, הבינוי וה-אחוקה, כלומר, היא כאילו Maintenance, באות גדר-לה, בה בשעה שאחוקה גם היא maintenance, אבל באות קטנה, משום-מה.

הייתי שמח אילו מפקדים בצה"ל היו מקפידים בעניין המספרים. יש, כנראה, ליקוי בשטח זה בקרב הפיקוד הגבוה של צה"ל, כמו גם בקירבנו וכמו גם בקרב שכבות רבות. אין מבחינים בין זכר ונקבה במספרים.

מידת קביעתה של האקדמיה בדברים ניכרת לא רק בצה"ל. בזמנו היה פרופסור דב סדן חבר כנסת. אני זוכר שלרגל שעורריות בשטח משחקי הכדורגל הוצע להקים ועדת-משנה של ועדת החינוך והתרבות לבדיקת התופעה של ירידת ספורטאים מן הארץ. אז אפשר היה עדיין להגדיר מי יורד — ירדו כדורגלנים מן הארץ. אני הצעתי שחברי-הכנסת סדן יהיה חבר בוועדת-המשנה האמורה. היו שחיכו, אבל הוא אמר: "אל תזלזלו, אני, עבדכם, האיש אשר קבע את המונחים שמתמשים בהם במשחקי הכדורגל, כגון: חלוץ מרכזי, שוער וכדומה. זאת, אף שימימי לא ראיתי משחק כדורגל".

והשכבות המשכילות בכלל יחלו לדבר עברית ראויה לשמה, מיד ימצאו מחקים רבים. תהיה זו תנועה נגד "הנטייה להתחדרות בהמוניות", כלשון השר בני שיבת הכנסת ביום 30 בדצמבר 1975.

3. יש לקבוע את הדקדוק העברי בבתי-הספר ה-תיכוניים כמקצוע העומד בפני עצמו, נושא לבחינה ולציון נפרדים. כיום מהווה הדקדוק העברי חלק מן הציון למקצוע הרחב של ספרות והבעה עברית.

4. הוא הדיון, בשינויים המחוייבים, באשר להכשרת מורים לעברית ולספרות. גם לגביהם חייב הדקדוק להיות חוג לימודים מיוחד, נושא לציון נפרד. כיום, פשיטא, חסרים מורים בעלי ידע מעמיק בדקדוק עברי.

5. על כל מורה, יהא מקצועו אשר יהא, להכיר את שיעוריו כהלכה, גם מבחינה לשונית. ידע זה חייב להיות תנאי להסמכתו להוראה. קשה לשכנע תלמיד ברצינותו ובצידקתה של התביעה לדבר עברית תקינה אם הוא שומע עברית משובשת מפי מורים.

6. בבתי-הספר יש לקיים אימונים יומיומיים בלשון נקייה, ואולי אף להנהיג תמריצים ופרסים. וכי נקודה זו יורשה לי לחלוק, בכל הכבוד, על עמדתו של פרופסור רבין, כפי שבאה לידי ביטוי באחד מראיונותיו האחרונים.

7. בוגרי מכללות ישראליות חייבים לדעת את הלשון העברית ודקדוקה על בורים. בשום מדינה מתוקנת לא תעניק מכללה ועודות לבוגריה, אזרחי המדינה, מבלי שאלה ישלטו היטב בשפת המדינה.

8. ידע מעמיק בדקדוק עברי יש לדרוש גם מְקַרְיִים, ממראיינים וממגישי תכניות ברדיו ובטלוויזיה. קשה להפריז בהשפעת הלשון המושמעת בכלי תקשורת אלה על ציבור המאזינים והצופים. אילו ניתן היה להנעי גם את העתונים להקפיד על תקינות הלשון — מה טוב; אך חוששני שהדבר מחוץ לתחום ההשגה.

9. יש להקפיד על לשון לדוגמה מעל בימת התיאטרון. בעבר נהג התיאטרון לשמש אחד האמצעים ללימוד ולחקייה שפה. כיום, לדאבונו, אנו עדים לשיבוש לשון גם מעל בימה זו.

אחרון אחרון, ואקווה כי לא אעלה עלי את חמת האקדמיה ללשון העברית — יש לשקול. במלוא ה-צינות את נטישת הכתיב המלא. כתיב זה עומד בסתירה לכללי הדקדוק העברי, ולא מעט שגיאות מצויות ניתן לזקוף לחשבון הכתיב המלא. מאידך גיסא, עצם העובדה שאנו נאלצים לקיים את הדיון היום מוכיחה שהכתיב המלא לא השיג את ייעודו.

אדוני היושב-ראש, חברי הבית, אלו הן רק הצעות מספר לתיקון המצב. ניתן להוסיף עליהן כהנה וכהנה. גם אני מצרף ברכותי ליומה של חברי-הכנסת שלום לוי ומקווה שהדיון היום ישמש ציון-דרך להבאת המצב על תיקונו.

הי"ד י. ישעיהו:

רשות הדיבור לחברי-הכנסת נבון, ואחריו לחברי-הכנסת גרוס.

— שיבוש הלשון העברית בדיבור בפומבי ובכלי התקשורת וחובת חברי הכנסת (דיון)
 חוברת ל"ג, ישיבה ש"ז
 (נכון, בגין) —

דוגמה נוספת: במקום "יש" אומרים "קיים", שוב, האופנה באה על חשבון הדיוק. יש רדידות לשונית. הדבר בא לידי ביטוי גם בעתונות. אתה קורא מאמר מרים בעתון, ויש לך הרגשה שאין מיוצגים כל הדברים של לשוננו. אותו דבר לגבי לשון בני-הנוער שלנו. אם יש דיון, סימפוזיון, קמפיין אנשים ומדברים ואתה מרגיש שיש דלות לשונית. זה היום ברור, ואני חושש מאוד כי הוא מוותר על מילים אחרות לא משום שהן אינן אופנתיות אלא שהוא פשוט אינו יודע אותן. אמר לי מישהו: אילו הטילו היום על תלמיד בית-ספר תיכון לכתוב את התנ"ך, הרי במקום "ויזוד יעקב גויד" היה כותב "או יעקב בישל מרק".

ובכן, אם ישנה היחס כלפי האנשים הדוברים עברית רהוטה, נכונה, מדויקת, הם יוכלו לעשות זאת. לא תהיה בכך מעין התנגדות — אם כי יש שבאמת מדברים גבוהה גבוהה לשם גידור, אבל גם הקיצוניות ההפוכה אינה מומלצת.

סוגיה נוספת שברצוני לעמוד עליה קצת יותר בהרחבה היא עניין ההיגוי של אותיות האלף-בית. אלעזר בן-יהודה כותב במילונו בקשר לאות "ע": "הבדל זה בין האלף והעין היה חי בפי היהודים גם בזמן מאוחר, בפרט ביהודה; רק אנשי בית-שאן חיפה וטבעון היו מפורסמים בהברתם המקולקלת, שאינם קוראים עיינין אלפין, ולכן אסרו עליהם לעבור לפני התיבה. גם בני הגליל לא הבחינו בין עין לאלף.

מנחם בגין (הליכוד):

האם אין זו הוכחה שאסור למסור את יהודה?

יצחק נבון (המערך):

רעיון טוב, רעיון טוב.

ובכן, היתה תקופה שהיו בה הבדלים בולטים בהיגוי בין אזור לאזור: אפשטיין המנות, ליבני, פעלו לשם כך. אני זוכר שפגשתי בדרום-אמריקה יהודי שמוצאו מראש-פינה. הוא לא היה בארץ שנים ארוכות ודיבר בעברית כפי שלימדו אותו בזמנו בגליל. אותו סיפור שגם שר החוץ סיפר אותו, על "זבובים לפנים". היה פעם היגוי כזה של בית דגושה. בימינו אין טעם ואין היגיון בהבחנות, בטיפוח דברים אחרים באופן מלאכותי כזה. יש ראדיו וטלוויזיה, אנשים נוסעים ובאים, המרחקים התקצרו ואין טעם בהיגוי מקומי.

אם אין מקפידים על היגוי של כל האותיות, או של רובן, אין להתפלא ואין לערער על תלמיד, ואפילו על אדם מבוגר, שאומר: עורכת-דין. מדוע לא יאמר עורכת-דין? אם הוא מבטא ח' כמו כ', מדוע לא יאמר עורכת-דין? מדוע לא יאמר: יש הכרח לעשות דבר כזה וכזה? הרי אצלו היא גרונית, ולא לשונית כפי שצריכה להיות, כי רח' זה אותו דבר, וכך יוצאות שלוש אותיות הנשמעות בעצם אותו דבר. אם הוא מבטא כך, מדוע יחשוב שצריך לשים ח' בסוף? ואם יש ח' — מדוע הוא מבטא את זה אחרת?

יש לנו עשרים ושתים אותיות, אבל אחדות מהן הלכו לאיבוד ואינני יודע אם יש להן תקנה. למשל סי

הסוגיה הבאה שברצוני להתעכב עליה היא היחס של הציבור, גם המשכיל, למה שקוראים "עברית נכונה". היחס אינו חיובי, זה אינו אופנתי, זה אינו "בון טון". אדם הדובר עברית נכונה, אומרים עליו כי הוא מליץ מליצות. חושבני כי זה קשור לאותה ריאקציה שהיתה פעם גם אצלנו לגבי הציגונות, כאשר הכנסנו את המלה הזאת במרכאות כפולות. אני חושב שזה חלק של הגישה של וילזול בכל דבר חיצוני, החל גם לגבי הלשון. גם אני אינני אוהב לשון מצועצעת, אבל אני בהחלט מחייב לשון נקייה, לשון מדויקת, כדבר שאיננו חלק מאופנה חולפת.

אביא דוגמה: אדם יושב בבית-קפה ומוזמן משה. קה. כאשר מגישים לו גם את הסוכר, שואלים אותו: האם אתה רוצה כף מלאה? כף גדולה? כף קטנה? אני מכיר את הביטויים ויודע מה יש לומר במקרה זה, אבל אני חושש שאם אשתמש בעברית הנכונה יסתכלו עלי כעל אדם שאיננו שפוי בדעתו. בסדר העבודה של יום-הכיפורים נאמר על הכהן הגדול: "הוציאו לו מחתה מלאה קטורת דקה מן הדקה ותפן ממנה מלוא חופניו, לא מחוקות ולא גדושות אלא טפור-פות". תארו לכם שאני אומר בבית-הקפה: רצוני בכפית טפופה, לא גדושה ולא מחוקה.

או, אם אומרים: חושך, אפילה, עלטה. אלה מלים גרדפות, אבל למעשה אינן גרדפות לגמרי אלא יש דירוג מסוים במשמעות שלהן לגבי מידת החושך. בדרך כלל משתמשים במלה אחת: חושך. אם מישהו יאמר: אני הלכתי והיתה עלטה — הרי אין זה בדיוק כאילו היה אומר שהיה חושך או היתה אפילה. זו דרגה אחרת של אותה חשיכה.

אדם שידבר כך — אני מניח שיהיה ללעג ולקלוקל וייראה כמתהדר וכמתגנדר, כעונב עניבות צב-עוניות מדי ולובש מחלצות בימי חול. למרות זאת, הצורך במלים אלה ובעושר לשוני אינו בא משום שאדם רוצה להתהדר, אלא יש כאן עניין של דיוק. אינך יכול לומר שכך מחוקה היא כמו כף גדושה או כף טפופה. אתה מהסס ברצונך לדבר בצורה זו משום שאתה חושש שמא יהיה זה מצלצל גאה מדי. אולם מה שסובל מכך הוא קודם כל הדיוק. ככל שהלשון רדודה יותר אנו אומרים פחות אמיתות.

אני חושב שאחד-העם צדק כאשר קבע באתה האמירה המפורסמת שלו, אשר כבר הוזכרה: סל-סלו את המחשבה והיא תרומם את הלשון. כלומר, אם אתה מתכוון לומר דבר מסוים, אינך יכול, אסור לך, אינך רשאי לומר מלה אחרת רק משום שהמלה הנכונה עלולה ליצלל כמצוחצחת ויאה מדי.

היום יש ריאקציה ומשתמשים במלים מסוימות. ירדנו ניב הביא דוגמה שהיום במקום "בקשר ל-" אומרים "בהקשר ל-". אינני בא כאן ללמד עברית ולא לתקן שגיאות, אלא אני מצטט דברים הנראים בעיני. נכון ש"בהקשר ל-" מצלצל יפה יותר, משום מה, אבל הביטוי "בקשר ל-" הוא לעתים נכון יותר. יש אנשים שאינם מבינים כי אלה הם שני דברים שונים לגמרי. עם זאת, ראו כמה אנשים משתמשים בביטוי "בהקשר ל-", כי הוא יותר אופנתי.

ולאבד את המקורי ואת המיוחד שלהן שהביאו מארצותיהן, מורשתן, תרבותן, לשונן, מנהגייהן, כדי להתעוררות בשישה החדשים, כך גם זה חלק מן התהליך. מובן חברה תפקיד חשוב לפרנסי הציבור, לקב"רניטים. אם הם מדברים ומבטאים גם את האותיות האלה, או זו כבר לא בושה, מותר להן לבוא בקהל. אבל התפקיד המרכזי, לדעתי, מוטל על קרייני ה"ראדיו והטלוויזיה. היתה תקופה שהקפידו על כך. אני חושב שהיתה להם מטרה, הם הבינו שזהו עם בהתהוותו, יש בארץ יהודים הבאים מ-102 אוצות, דוברים 81 לשון, זה איננו עם שכבר התהווה, קיים, עומד. יש תפקיד מיוחד לכלי התקשורת האלה, הם יכולים לעצב, בין היתר, גם לשון, גם היגוי. אם הם יהיו מודעים לכך, אם הם יחשבו על כך, יבינו שזוהי מטרה, שזה תפקיד לא פשוט.

יש שאינם מקפידים. אינני רוצה לקרוא כאן בשמות, אבל יש אחד המגשים של מוסיקה, שכשאני שומע אותו, אם אינני מקשיב היטב, אם זה קצת רחוק, נדמה לי שאני שומע אנגלית, יותר נכון אמריקנית. כשאתה מתקרב, אתה פתאום שומע שזו עברית. הפלא ופלא. גילגולי הלשון ועיוותי הפה והשפת ה"מטת ההיגויים של האותיות המיוחדות את הלשון העברית, ההתחכמויות וההידמות אל האנגלית — אתה חושב שזו אנגלית. מה התכלולות הן? קרייני כזה לא הייתי מחויב בראדיו, כי זה משמש גם מופת, מופת חי.

דיברתי על הצד החיצוני של ההיגוי. אני מתכוון כמובן לא רק להיגוי אלא גם לרמה של הלשון. הדי"גשתי נקודה זו, כי היא נראית בדרך כלל בלתי חשובה. יש בעיה בדבר הזה. יאמרן לך: או מה אתה רוצה, שתיווצרנה שתי לשונות, שתי שפות, שתהי מלאכותי? הקריינים של החדשות והטלוויזיה ידברו עברית כהלכה ויבטאו את כל האותיות, אבל אחר כך, כשיראינו מישוה, המישהו הזה ידבר עברית של הרחוב, של היום-יום. ואז אתה קובע כאן שני סטאנדארטים, וזה דבר מלאכותי. זו שאלה, אבל מוטב שבהתחלה תהיה מלאכותית מסוימת, ובלבד שקריינים יל ראדיו וטלוויזיה, בכל התחומים, ידברו עברית כהלכה ויבטאו אותה כהלכה. והקהל יידע: הנה זהו הסטאנדארט שעלינו לשאוף אליו. אנחנו מדברים כפי שאנחנו יכולים; אבל עברית כהלכה, עברית כתיקונה וכהגיגה — הנה כך יש לדבר עברית, כך יש לשמוע עברית, כך יש להגות עברית. זה מלאכותי. כן, כל דבר מלאכותי במשך הזמן נעשה טבעי. אם אתה מרבה להשתמש בו, הוא חדל להיות מלאכותי, ואתה קובע סטאנדארט, מופת, למה צריך לשאוף, למה להגיע, ולהתגבר על כך.

יש עמים שיחסם ללשונם ממש מעורר בי קנאה — למשל הצרפתים עמי אמריקה הלאטינית, הערבים שכנינו. בין יתר הכינויים שלהם מכנים את עצמם יש כינוי "אהל-אל-צ'אד", אנשי ה"צ'אד". יש להם את אחת שלטענתם אין לשום עם בעולם אותה את, וזאת מין צ' מודגשת. לכן הם קוראים לעצמם "אנשי האות צ'", ומתפארים שרק להם יש אות כזאת. זה חלק מן החינוך בבית-הספר — לדבר נאה, להתבטא כהלכה; זה חלק מן החינוך, זה חלק

וש'. אינני יודע אם נוכל לחדש איזה שוני, איזה היגוי אחר לאות ש'. היא תהיה כמו ס'.

אני עוד זוכר שהייתי סטודנט באוניברסיטה העברית בירושלים, היתה גברת גרבל, היה פרופסור גויטיין, שהקפידו אפילו להבחין בין ת' ור"ט, בין כ' ור"ק. זה מלאכותי, נכון.

ידידיה בארי (הליכוד):

חברה-הכנסת נבון, דווקא בארצות אשכנז הבחינו היטב בין ט' לית' ובין ת' דגושה לית' רפויה.

יצחק נבון (המערך):

נכון מאוד.

אני הבאתי דוגמה מפרופסור גויטיין, שעד כמה שאני יודע הוא לא היה תימני, אם כי עסק ב"מניקה". בעניין זה אני מציין לשבח את הפרופסור גויטיין, שנדמה לי כי נולד בהונגריה, וגברת גרבל שנולדה ברוסיה, ואחרים. הם הבינו שכאן חוזרים לארץ-יש-ראל, ארץ אבותינו הנמצאת במזרח התיכון, ומחדשים את הלשון ומחדשים כל מה שמשתמע מכך, לרבות ההיגוי.

ופה אני מגיע לסוגיה שבוודאי לא תערב לחיכם של רבים. יש סיבה, חייבת להיות סיבה סוציולוגית, חברתית, פסיכולוגית נוספת מדוע אין מבטאים ח' ויע', למשל. הדבר איננו רק משום שאנשים אינם יכולים לבטא זאת. יש אנשים שבאו מארצות שונות ושאינם יכולים לבטא את האותיות האלה. זה מאמץ שאי-נס יכולים להתגבר עליו. זה ימשך, אולי, הרבה שנים עד שהם יצליחו לבטא את האותיות האלה. בין היתר, אחת הסיבות היא ש-יע' ו-ח', כשהן מבוטאות כהלכה, הן מזכירות יותר מדי לשון משתמשים בה עמים שלצענו הם עדיין אויבינו, או שיש אסוציאציה לגבי שכבות חברתיות נחשלות. והלא זה פלא שדווקא אנשים מעדות המזרח, היכולים לבטא יפה מאוד אותיות אלה כשהם מדברים ערבית או בדיאלקט המקומי של-הם, כשהם באים לדבר עברית — הם משבשים את האותיות האלה. וכשערבי נעשה משכיל או כשהוא מתחיל לבוא בחברה היהודית, או הוא, כמובן, משבש את האותיות האלה, הוא איננו מבטא לא ח' ולא ע', כי הוא מבין שכדי להתארח בחברה היהודית הוא צריך לטשטש את זה.

דיברתי עם שחקן אחד, בחור מוכשר מאוד, איש עדות המזרח, ושאלתי אותו: מדוע כשאתה עולה על הבמה אינך מבטא ח' ויע'? הוא אמר לי: תשמע, האם אני יכול לשחק את תפקידו של פר גינט של איבסן ולבטא ח' ויע'? או האמלט — הוא היה מועמד לשחק את האמלט — האם ראית האמלט מבטא ח' ויע'? "הג"ש החיזור" זה דבר אחר, עליו מוזרח זה דבר אחר. גם כותבי המערכונים בראדיו, בתיאטרון, בטלוויזיה קצת שפוח, אם יש תפקיד של שרת בבית-ספר, הוא מבטא ח' ויע'. העולה החדש שאינו יודע לקרוא וכתוב, האיש בעל הרמה הנמוכה, הם מבטאים ח' ויע'.

זאת כבר בעיה פנימית נפשית, ואני רואה בה תופעה חמורה, חמורה אצל אותן עדות המזרח שחושבות שזוהי דרך לבוא בקהל. כמו שצריך היה לטשטש